

STOIK FALSAFASI: UNING PAYDO BO'LISHI VA JAMIYATGA TA'SIRI

Jurayeva Dilnoza Baxodir qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti magistranti
<https://doi.org/10.5281/zenodo.10275652>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 25-November 2023 yil
Ma'qullandi: 28- November 2023 yil
Nashr qilindi: 30-November 2023 yil

KEY WORDS

Yunon falsafasi, Stoitsizm, stoik psixologiya, Pluton, Aristotel, Stoik kosmologiya

ABSTRACT

Eramizdan avvalgi ikkinchi asrda Afinada paydo bo'lib, keyinchalik Grek faylasufi Kitionlik Zenon tomonidan ochilgan stoitsizm deb nomlanuvchi falsafa maktabining xususiyat va ta'siri haqida ko'plab nashrlar mavjud. Ushbu tezis Seneka, Kleera va imperator Mark Avrelli kabi Rim intellektual va siyosiy elitasi tomonidan taqdim etilgandan keyin Stoaning dastlabki davridagi maktabiga xos bo'lgan falsafiy tamoyillarning qisqacha ko'rinishini yoritishni maqsad qilgan.

Barcha yunon falsafiy maktablarida inson ruhining muhimligi, qalbining jismoniy dunyoni faqat insonga xos bo'lgan tarzda mulohaza yuritish va idrok etish qobiliyatiga ega ekanligi bilan ajralib turadi. Tiriklikning bir turi deb hisoblangan jonzoqlar va o'simliklarda esa bu sifat yo'q.

Bu intellektual qobiliyat ilk nasroniy adabiyotida "logos" sifatida tanilgan, bu atama zamonaviy ingliz injil leksikasiga so'z sifatida kirib kelgan, ammo etimologik ma'nosi qadimgi kosmologik tartib tushunchasidan kelib chiqqan. Antik davrda yunonlar, misrliklar, bobilliklar, va hindlargacha bo'lgan deyarli barcha kosmologik mifologik urf-odatlarda umuminsoniy ijodiy jarayonning asosiy bosqichlaridan biri sifatida qaralgan. Aristotel tomonidan isbotlangan psixologik asos Platon tomonidan belgilangan tuzilishga asoslangan va insonning kognitiv qobiliyatlarini hayvonlar va o'simliklardan ajratib turadigan xususiyat deb ta'kidlaydi.

Aristotel ruhning turli xususiyatlarini yoritishda Platonga qaraganda chuqurroq izlangan. Uning fikricha barcha jonzoqlar idrok etuvchi, aqliy, orzu va xayoliy qobiliyatlarga ega. Uning ta'kidlashicha insoniyat va hayvonot olamiga, fikrlash esa odamlarga xosdir.

Ko'p jihatdan Platon yo'lga qo'ygan ta'limotga ko'ra, stoik kosmologiyasi bizgacha yetib kelgan ikkita tamoyil haqida so'zlaydi: abadiy va koinotlararo mavjud bo'lgan (arxaik), va ikkinchisi nafaol tamoyil bo'lib, u ilohiy aql – idrokka asoslangan. Bu birlamchi kuchlarning jismoniy, moddiy olam bo'ylab o'zaro ta'siri va o'tishi o'rtasida nozik farq bor va bu G'arb teologik an'analarida stoitsizmning o'ziga xos va doimiy hissasini ifodalaydi.

Stoitsizmdagi intellektual manzara Platon va uning akademiyasidagi ta'limotlari tomonidan boshqarilgan. Bunda g'oyalar olamining moddiy dunyodan ustunligi aks ettirilgan. Stoitsizm falsafachilar, yozuvchilar va hatto imperatorlardan ilhomlangan. Yunon faylasuflari ilgari falsafalarni Stoitsizmning axloqiy

falsafasiga kiritdilar va takomillashdilar. Haqiqiy, ammo axloqiy jihatdan idealist falsafa ayniqsa, rimliklar orasida mashhur bo'lgan, bu erda din deb ataladigan darajada muhim edi.

Dastlab, Stoiklar Afina shahrida o'qigan Citium shahrining Zeno tarafdorlari edi. Bunday faylasuflar o'zlarining maktablari, bo'yalgan sundurmalar yoki *stoa poikili joylari bilan tanilgan*. Stoiklar uchun baxt uchun maqsadga erishish bo'lmasa-da, yaxshilik uchun zarur bo'lgan fazilatlaridir. Stoitsizm hayot tarzi edi. Stoitsizمنىing maqsadi - apateya hayotini (qaerdan, apatiyani) boshdan kechirishdan azob chekishdan iborat edi, ya'ni bu g'amxo'rlik va o'zini nazorat qilish o'rniga xolislik degan ma'noni anglatadi.

Stoitsizm asoschisi Citium (Kipr) ning Fenikiyalik Zeno yozuvchisi, Diogenes Laertiusning "Qutqaruvchi faylasuflarning hayoti" kitobining VII-chi kitobida yozilgan bo'lsa-da, uning kotirovkalari saqlanib qolmoqda. Zenoning izdoshlari avval zenonliklar deb atashgan. Ellinistik falsafiy maktablarning barchasida ruhning ahamiyati, inson ruhining jismoniy dunyoni faqat insonga xos bo'lgan va insoniyatni boshqa tirik organizmlardan xususan, hayvonot va o'simlik dunyosidan ajratib turadigan tarzda fikrlash va tushunish qobiliyatiga ega ekanligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Shunday qilib, uning maqsadi farovonlik, moddiy boylik va omaddan qat'iy nazar baxt va donolikka erishish edi. Demak, **axloqiy munosabat**, xarakterdagi kuch va tenglik bilan o'zaro bog'liq hisoblanadi.

Tilshunoslikning falsafiy davrida eng dolzarb muammo bo'lgan predmet va uning nomi orasidagi munosabat masalasi Platonning «Kratil» nomli asarida ham mukammal bayon qilinadi. Tilshunoslikning falsafiy davrida til masalalari bilan jiddiy va barakali shug'ullangan oqimlardan biri stoicizm hisoblanadi. Stoicizm ta'limotining vakillari bo'lgan stoiklar: Xrisipp, Krates va boshqalar o'z ta'limotlarida jahondagi nomuvofiqlikka hamma narsalarning maqsadga muvofiq bo'lishini qarama - qarshi qo'yadilar. Shunga ko'ra ular tilni kishilarning ruhida tabiat talabiga ko'ra paydo bo'lgan deyish bilan birga so'z predmetning tabiiy xususiyatini ifoda qiladi, deb aytganlar. Stoiklar so'zlovchi gapirganida so'z orqali u predmetning tabiati haqida qanday taassurotda bo'lsa, eshituvchida ham xuddi shu xususiyatlar haqidagi taassurot tug'iladi, deb o'ylaganlar.

Stoiklar predmet va uning nomi orasidagi munosabat masalasida Geraklit va uning tarafdorlari ta'limotini quvvatladilar. Ya'ni ular ham predmet va uning nomi (so'z) o'rtasida moslik, muvofiqlik mavjud deb hisoblar edilar. Ayni vaqtda stoiklarning muxolifi bo'lgan epikur va uning ta'limoti tarafdorlari esa Demokritning fikrini quvvatlab, so'zlar va predmetlar orasidagi aloqa, bog'lanish tabiiy bo'lishi mumkin emas. Chunki narsalarning mohiyati bilan ularning nomi orasida qarama-qarshiliklar juda ko'p, degan fikrni ilgari surganlar.

Zenon o'z munozaralarida dialektik uslubni inkor qilgani holda harakatning ziddiyatli xarakterini ochib bergan. Uning qarashlari keyinchalik mantiq, matematika ilmlarining, dialektik tafakkur qilish usulining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatgan.

Faylasufning axloqiy qarashlari siyosiy qarashlari bilan chambarchas bog'liqdir. Yaxshi boshqarilayotgan davlat Buyuk qo'rg'ondir. Davlat manfaatlari, qolgan barcha narsalardan ustun tunnog'i lozim. Ruhning yaxshi joylanishi baxt bilan aynan bir narsa emas, balki jonning hech narsadan qo'rqmay osoyishta va xotijam yashashidir. Aql bilan yo'l tutgan inson baxtga erishishi mumkin, noto'g'ri harakat baxtsizlik keltirishi mumkin. Insonning barcha ahmoqona, xato xatti-harakatlarini ilmsizlikdan deb biladi. Insonni na jismoniy kuch va na boylik baxtli qiladi. Insonni faqat haqiqatni bilish va ko'p qirrali donolik baxtli qiladi. Donolik uch xil hosil

keltiradi.

Yaxshi fikrlash.

Yaxshi so'zlash.

Yaxshi harakat qilish.

Birinchisi ruhiy tetiklikni ta'minlaydi. Yaxshi fikrlash, demak, narsalar haqida to'g'ri hukm chiqarishdir. Ikkinchisi samimiylik, haqqoniylikdan iborat «so'z ishning g'oyasidir». Uchinchi donishmandlik va ezgulikni keltiradi. «Kishi ezgu ish to'g'risida chiroyli gapirish o'miga, ezgu ishlarga va xatti-harakatlarga intilishi kerak. Natijada donishmandsaxovatli kishiga aylanadi, aksi esa chuqur, nodonlik mevasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Goodwin.W.(1878) "Plutarch Moralia", Boston: Little, Brown and Co Hahm, D 1977 "The Origins of Stoic Cosmology" Ohio State University Press
2. Hicks , R.D (1972). "Diogenes Laertius. Lives of eminent Philosophers". Harvard University Press.
3. Konstan, D (2013)"Epicurus", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2013 Edition).
4. Tredennick, H (1989) "Aristotle, Metaphysics". Harvard University Press.
5. Turaeva, U. (2021). COMPARATIVE STUDY OF UZBEK AND ENGLISH LEGAL TERMS LEGAL LINGUISTICS: HISTORICAL FOUNDATIONS, BASIC CONCEPTS AND ASPECTS. Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities, 1(1.6 Philological sciences).
6. UMIDA, T. Characteristics, Methods and Challenges of Translating Law Terminology. JournalNX, 6(11), 312-316.
7. To'rayeva , U. (2023). THE ORETICAL AND PRACTICAL BASIS OF TRANSLATION OF TERMS. Scientific Journal of the Fergana State University, 29(4), 64. Retrieved from <https://journal.fdu.uz/index.php/sjfsu/article/view/2758>
8. Turakulova, P., & Turaeva, U. (2023). THE MAIN METHODS OF WRITING COMPLAINT LETTER. Центральноеазиатский журнал образования и инноваций, 2(11 Part 2), 112-114.
9. Абдиназаров, У. (2023). INGLIZ VA O 'ZBEK TILLARIDA GIPPOLOGIK TERMINLARNING LINGVISTIK TADQIQI. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences., 3(9).
10. Qushoqovich, A. O. K. (2022). O 'ZBEK TILIDA YILQICHILIKKA OID TERMINLARNING O'RGANILISHI. Journal of new century innovations, 18(1), 37-40.